

Н. Г. Омелян-Скирта; А. Скирта, студ.

Ключові слова: багатомовність, концептуальна картина світу, мовна ситуація, мовна картина світу, державна мова, консолідація, лінгво-етнічна фіксація, поліетнічне суспільство.

Постановка проблеми. Політична воля як позамовний фактор, котрий втілюється в мовній політиці, може зруйнувати мовну єдність, коли вона стає перешкодою на шляху до національного самовизначення, суперечить інтересам нових спільнот та їх правлячих еліт. Теперішня мовна ситуація в Україні є результатом тривалої війни проти національної ідентичності та державності. Так сталося на території Югославії, де колишня сербсько-хорватська мовна єдність еволюціонувала у бік розпаду, тобто утворення двох окремих мов. Якщо немає чіткого політичного вибору, то сама по собі мова як засіб спілкування та форма культури не може стати чинником національної консолідації.

Аналіз публікацій. Сфера мови як невід’ємна складова культури завжди привертала увагу різних науковців. Сутність та природу, функції та властивості мови аналізують у своїх працях і філософи, й історики, і соціологи, і літератори, і лінгвісти, і культурологи. До питань відродження мови та нації зверталися Я. Радевич-Винницький, В. Іванишин, Г. Півторак, К. Савойська.

Мовна ситуація в Україні досліджується в роботах О. Ткаченка, Л. Масенко, О. Куця.

Перспективи вдосконалення законодавства щодо мовної політики України досліджують А. Емірова, В. Євтух, В. Колісник, Т. Кононенко, О. Майборода, А. Погрібний, О. Рафальський, Л. Руденко, М. Феллер, Д. Шелест, М. Юрченко. Проблеми організаційно-правового забезпечення виконання в Україні вимог Європейської хартії регіональних мов і мов меншин висвітлюються у публікаціях В. Карташкіна, Є. Лукашової, В. Мармазова, І. Піляєва, А. Погрібного та ін.

Мовні проблеми у Європейському Союзі досліджували Р. Філліпсон, В. Василенко.

Мета статті – виявити шляхи подолання мовної проблеми, враховуючи мовну та концептуальну картини світу.

Виклад матеріалу. Процеси, які визначають мовну ситуацію у світі, підтверджують думку про те, що мова – це живий організм. Поступове звільнення від залежності характеризувалося появою більшої кількості національних держав, а відповідно державних і офіційних мов. Тільки у Європі з 1815 р. (13 мов) до 1945 р. (35 мов) їх кількість збільшилася утричі. Такий же процес відбувається й на інших континентах. А з поступовим переходом людства до інформаційного суспільства питання про роль мови як основного засобу соціальної взаємодії та взаємовплив мов набувають першочергового значення.

Зазвичай багатомовність розглядають у межах однієї країни чи всієї земної кулі. Дослідники розрізняють країни, де існує чітка мовна більшість та одна або багато меншинних мов, і країни, де тільки і є меншинні мови без більшості. Перша модель домінує в Європі та в нових європейських державах. Як приклад – Європа із трьомастами мовами і Нігерія із чотирмастами, які більшістю є рідними тільки в цій країні. Попри багатомовність народів, необхідно вибудовувати конкретні мовні мости між ними. Виникає проблема вибору – які мови в цьому допоможуть. Питання доволі болюче, бо сильніші, розвиненіші та прогресивніші мови можуть витискувати слабкі подекуди аморальними і нелюдськими методами терору як то етногеноциду чи інтелектогеноциду [5]. Можна згадати часи, коли з багатонаціонального Радянського Союзу формували єдиний «радянський народ». Головними чинниками консолідації виступали єдина ідеологія, соціальна уніфікація і домінування російської мови, а також спланована стратегія, яка в етнології одержала назву лінгво-етнічної міксації (постійне виміщування людей з метою зменшення питомої ваги корінного населення). Історичні факти вказують на те, що такі дії можуть спричинити зникнення як мови асимілятора, так і самого асимілятора. Провідники подібних ідей повинні про це пам’ятати. Мовні війни велись і ведуться, що викликає нестабільність та призупиняє розвиток [4].

Унаслідок глобалізації світових процесів та інформаційного простору відбувається розширення та прискорення політичних, економічних та культурних обмінів. Наразі національний інформаційний простір уже не розглядають як щось обмежене кордонами, бо

важливою його ознакою стала відкритість до глобальних інформаційних потоків. Глобалізація нічим не загрожує там, де національний продукт і національна мова переважають в інформаційних обмінах. Цього не можна сказати про Україну, адже доефірний час теле- і радіостанцій ще досі активно заповнюється не україномовним продуктом. Подекуди (АР Крим, Луганська й Донецька області) україномовного мовлення взагалі немає.

Сучасна мовна ситуація характеризується тим, що, незважаючи на велику кількість мов світу (близько п'яти тисяч мов, якими послуговується людство на п'яти континентах), спостерігається тенденція до значного поширення п'яти – семи так званих світових мов. Серед них виділяють англійську, іспанську, французьку, арабську, португальську та російську. Ці мови є національно негомогенними, тобто розподіляють свої функції, обслуговуючи різні нації і різні культури. Мовець повинен розглядати знання цих мов як необхідну реальність та інструмент для досягнення певних шаблів професіоналізму. Власна мова виступатиме гарантом збереження національно-культурної ідентичності.

Світове співтовариство через міжнародні організації захищає ідею збереження всіх існуючих мов, навіть тих, що не мають офіційного статусу в державі, бо є мовами етнічних меншин. ЮНЕСКО та Рада Європи неодноразово приймали відповідні резолюції. Європейська хартія регіональних мов та мов національних меншин передбачає можливість використання цих мов як засобу офіційного спілкування на регіональному рівні. Європейський Союз фінансує спеціальний проект «Меркатор», основним пріоритетом якого є підтримка мов етнічних меншин у різних країнах Європи.

Такі кроки не випадкові, адже концептуальна картина світу завжди рухливіша, ніж мовна. Звичайно ж, кожна етнокультура має спільне й відмінне щодо інших етнокультур. Виявити це можна через мережу понять, яка утворює концептуальну базу будь-якої мови. Прослідковується схожість мовної та концептуальної картин світу. Однак повної тотожності між ними не існує, бо концептуальна картина світу змінюється швидше за впливу позамовних факторів, наприклад, соціально-історичних [9, с. 9].

Як правило, виникнення нових реалій зумовлює появу нових концептів. Для вирішення цієї проблеми використовуються або власні ресурси, або запозичення. За приклад можна взяти угорську мову, представники якої, опинившись у центрі Європи, відчули потребу щодо розвитку всіх наук. Їх сприйняття світу було сформоване тими умовами, які сприяли заняттям рибальством, мисливством, оленярством, бо цим займалися їхні предки – ненці. Змінена концептуальна картина їхнього світу вимагала зміни мовної картини, інакше вони були б асимільовані іншими народами.

Мовна ситуація у світі стає дедалі динамічнішою та складнішою. Майже в одному місці можуть існувати різні мови з різним культурним минулим і сьогоденням. Наприклад, на будь-якій вулиці французького міста панує французька мова, але, зайшовши до крамниці, яку тримає арабомовна родина, почує арабську. Причому інколи цією мовою будуть спілкуватися не тільки ті, для кого ця мова є рідною, а й навіть деякі франкомовні громадяни, які живуть поруч і за роки свого життя вивчили декілька фраз арабською. Вірогідно, що і за прилавком стоятиме людина, яка спілкується обома мовами. Як правило, використання тієї чи іншої мови в спілкуванні не викликає конфліктів. Звичайно, міжетнічні стосунки, у тому числі й мовні, ще не досягли повної гармонії навіть у цивілізованих країнах. Зокрема, представники західноєвропейських країн часто скаржаться на недостатню інтеграцію деяких етнічних груп. Звісно, причиною тут є не мова, адже абсолютна більшість складається з білінгвів та мультілінгвів, які повсякденно переключаються з однієї мови на іншу залежно від ситуації спілкування (родина, побут, робота, навчання, адміністрація тощо). Якщо перші дві сфери закріплюються за рідною мовою, а решта побслуговується однією-двома європейськими, то реальною причиною міжетнічних конфліктів виступають чинники не мовного, а політичного та соціального плану. Рівень толерантності також відіграє ключову роль за таких умов [9].

Сьогодні й Україна є прикладом для інших колишніх радянських республік, оскільки вона характеризується толерантністю в мовних питаннях. В Україні можна звернутися на вулиці із запитанням однією мовою, отримати відповідь іншою, і при цьому ніхто не почуватиме себе ображеним. Конфлікти здебільшого провокують політики, особливо у зв'язку з виборами.

Функції та властивості мови дають повне право констатувати, що у державотворчому процесі національній мові належить чільна роль, бо спільна мова є одним із головних факторів, які забезпечують солідарність населення та стабільність держави, особливо у багатомовному суспільстві.

Правдиве твердження, що мови – це справді продукти людської діяльності. Вони слугують підґрунтям для національних рухів, але водночас залежать від результатів національно-державного будівництва. Коли йдеться про багатонаціональну державу, то питання мовної політики ... є одним із складників поступу до стабілізації суспільства, формування єдності поліетнічного народу, досягнення міжнаціональної згоди [5, с. 31].

Зазначимо, що визнання української мови державною – це вагомий доробок українського народу на шляху до національного самовизначення і свободи. Розтлумачуючи статтю 10 Конституції України, вищий судовий орган нашої держави наголосив, що надання статусу державної мові українській повністю відповідає державотворчій ролі української нації, яка історично проживає на території України, складає абсолютну більшість її населення і дала офіційну назву державі. І варто пам'ятати, що світова спільнота сприймає країну за державною мовою, а остання є основною мовою держави.

Важко не погодитися з тим, що у цих статтях домінує принцип урівноваження, збалансування. Але, на жаль, практика показує інше. Адже коли мова йдеться, наприклад, про те, що поряд з українською можуть використовуватися інші, то чомусь часто замість «поряд» використовується «замість». Такий стан справ і викликає мовні пристрасті, що не втихають в Україні [1].

Пріоритетом держави є організація, регулювання та контроль економічного, культурного та політичного життя. Використання однієї мови полегшує цей процес і слугує стабілізації та розвитку суспільства. Відповідно мова нації вважається найбільш ефективною моделлю мовного спілкування, за умови вільного використання рідної мови національними меншинами.

У державотворчому процесі національній мові відводиться провідна роль, бо об'єднати та відокремити – це дві головні функції, які вона виконує. Об'єднати населення всередині країни, відокремити зовні, від сусідів. Політики намагаються сьогодні та намагалися протягом віків знайти якісь чинники суспільної консолідації, але...ефективнішого засобу, аніж поширення загальнонаціональної мови, вони не знайдуть [6, с. 7]. Адже спільна мова є тим фактором, що може забезпечити як солідарність народу, так і стабільність держави. Мабуть, не дарма, коли спілкування виявляється неплідним, звертаються до фразеологічного звороту «вони говорять різними мовами». А тому національну мову часто розглядають як найголовніший чинник національного будівництва, бо для модерної історії національних держав вирішальним фактором об'єднання населення в межах однієї країни виступає мова.

Оскільки лише літературна мова, якою користується значна кількість людей в усному і писемному спілкуванні, має сталу норму (писемно зафіксований стандарт), вона здатна максимально об'єднати мовців у національну спільноту на певній території. Час показує, що не всім європейським націям вдалося розвинути власну мову. У Європі існує чимало великих і малих мовних ареалів, але не кожен із них збігається з державними кордонами. Це стосується, зокрема, англійського, німецькомовного, франкомовного та російськомовного ареалів. Деякі народи відмовилися розвивати власну літературну мову і прийняли мову своїх історично близьких сусідів. Так сталося, наприклад, із фламандцями, які зробили вибір на користь нідерландської літературної мови. Інші обрали шлях офіційної двомовності, за якої потужна сусідня мова, котра водночас є мовою міжнародного спілкування, витісняє власну національну мову (англійська в Ірландії, російська в Білорусі). Слід зазначити, що вибір мови (автохтонна чи іноземна) на території країни чи регіонів часто зумовлюється рівнем розвитку літературної мови.

Бачимо, що брак політичної влади і ваги може мати негативні наслідки не тільки в плані соціального функціонування мови, а й у кожному з мовних аспектів: правописі, вимові, словнику та граматиці. То про яку тоді вже говорити об'єднувачу функцію? Допомагає літературна норма (стандарт) як один із мовних контекстів, що історично був обраний спільнотою за зразок або еталон, і забезпечує, з одного боку, збереження характеру мови, а з іншого – виконання нею об'єднувачої функції в суспільстві.

Висновок. Наразі сучасне суспільство є поліетнічним, а тому, породжуючи багатомовність, вимагає діалогу. Якщо більшість гарантує права і свободи меншості, включаючи право на задоволення своїх мовних і культурних інтересів, а меншість, у свою чергу, поважає право більшості на проведення своєї власної культурної і мовної політики, тоді виникає гармонія у суспільстві. За умови толерантного ставлення до потреб кожного на рівні державного управління можливо вибудувати громадянське суспільство.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. Із змінами, внесеними Законом України від 8 груд. 2004 р. № 2222- ІУ – К. : Офіційне видання, 2006. – 126 с.
2. **Іванишин В.** Мова і нація / В. Іванишин, Я. Радевич-Вінницький. – Дрогобич : Відродження, 1994. – 218 с.
3. **Ковальова Т. В.** Державне регулювання мовних відносин в умовах глобалізації / Т. В. Ковальова // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 2. – С. 132 – 138.
4. **Корж І.** Мова і нація як важливі чинники безпеки держави / І. Корж // Віче. – 2009. – № 13. – С. 36 – 38.
5. **Лопушинський І.** Державна мова як чинник національної безпеки України за умов посилення процесу глобалізації / І. Лопушинський // Вісник державної служби України. – 2005. – № 1. – С. 28 – 31.
6. **Масенко Л.** (У)мовна (У)країна / Л. Масенко. – К. : Темпора, 2007. – 87 с.
7. **Саєнко С. Г.** Рада Європи: мовна політика на зламі століть / С. Г. Саєнко // Мови, культури та переклад у контексті європейського співробітництва. – К., 2001. – С. 406 – 411.
8. **Саєнко С. Г.** Еволюція мовних прав у Європі та право кожної нації на переклад / С. Г. Саєнко – К. : Ірпінь, 2004. – С. 268 – 271.
9. **Чередниченко О. І.** Мови і переклад у сучасному світі. Мовні і концептуальні картини світу / О. І. Чередниченко // Вісник Київ. ун-ту ім. Т. Шевченка. Іноземна філологія. – 2002. – Вип. 32. – С. 5 – 9.
10. **Шевельов Ю.** Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900-1941): стан і статус / Ю. Шевельов. – Чернівці : Рута, 1996. – 215с.

SUMMARY

Statement of the problem. Political will as extralinguistic factor, which is embodied in language policy could destroy linguistic unity when it becomes an obstacle to national self-determination is contrary to the interests of the new communities and their ruling elites. The current language situation in Ukraine is the result of a long war against the national identity and nationhood. It happened on the territory of Yugoslavia, where former Serbo-Croatian linguistic unity evolved towards disintegration, ie the formation of two separate languages. If there is no clear policy choices, the language itself as a communication tool and a form of culture can be a factor of national unity..

The aim of the paper is identify ways to overcome the language problem, given the linguistic and conceptual world view.

Conclusions. Currently, modern society is multi-ethnic and is creating multilingual requires dialogue. If the majority guarantees the rights and freedoms of minorities, including the right to meet their linguistic and cultural interests and the minority in turn respect the right of the majority to conduct their own cultural and linguistic policy, then there is harmony in the society. If tolerance to the needs of each level of government may build a civil society.

REFERENCES

1. Konstitucija Ukraïni: Prijnjata na p'jatij sesii Verhovnoï Radi Ukraïni 28 cherv. 1996 r. Iz zminami, vnesenimi Zakonom Ukraïni vid 8 grud. 2004 r. № 2222- IU – K. : Oficijne vidannja, 2006. – 126 s.
2. Ivanishin V. Mova i nacija / V. Ivanishin, Ja. Radevich-Vinnic'kij. – Drogobich : Vidrozhennja, 1994. – 218 s.
3. Koval'ova T. V. Derzhavne reguljuvannja movnih vidnosin v umovah globalizacii / T. V. Koval'ova // Strategichni prioriteti. – 2009. – № 2. – S. 132 – 138.
4. Korzh I. Mova i nacija jak vazhlivi chinniki bezpeki derzhavi / I. Korzh // Viche. – 2009. – № 13. – S. 36 – 38.
5. Lopushins'kij I. Derzhavna mova jak chinnik nacional'noï bezpeki Ukraïni za umov posilennja procesu globalizacii / I. Lopushins'kij // Visnik derzhavnoï sluzhbi Ukraïni. – 2005. – № 1. – S. 28 – 31.

6. Masenko L. (U)movna (U)kraїna / L. Masenko. – K. : Tempora, 2007. – 87 s.
7. Saenko S. G. Rada Єvropi: movna politika na zlami stolit' / S. G. Saenko // Movi, kul'turi ta pereklad u konteksti єvropejs'kogo spivrobotnictva. – K., 2001. – S. 406 – 411.
8. Saenko S. G. Evoljucija movnih prav u Єvropi ta pravo kozhnoi nacii na pereklad / S.G.Saenko – K. : Irpin', 2004. – S. 268 – 271.
9. Cherednichenko O. I. Movi i pereklad u suchasnomu sviti. Movni i konceptual'ni kartini svitu/ O.I.Cherednichenko // Visnik Kiivs'kogo un-tu im. T. Shevchenka. Inozemna filologija. – 2002. – Vip. 32. – S. 5 – 9.
10. Shevel'ov Ju. Ukraїns'ka mova v pershij polovini dvadecjatogo stolittja (1900-1941): stan i status / Ju. Shevel'ov – Chernivci : Ruta, 1996. – 215 s.

УДК 81.272

МОВНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ

Христя О. В., Бондаренко А., Каракаш К.

Постановка проблеми. Мова є одним із важливих чинників консолідації і розвитку народу. Проблеми, що так або інакше торкаються мовного питання залишаються актуальними для багатьох країн і на початку ХХІ століття.

Аналіз публікацій. Аналізу мовної ситуації в різних аспектах присвячено велику кількість наукових праць. Означені проблеми досліджували О. Потебня, Ю Прадід, Л. Масенко, О. Пономарьов, Г. Євсєєва, Т. Панько, А. Погрібний, І. Лопушинський, О. Вишняк, Р. Лозинський та інші.

Метою статті є огляд сучасної мовної ситуації на теренах України.

Виклад матеріалу. До сьогодні опанування української мови всіма громадянами незалежної України залишається актуальним питанням, адже мова є однією з найстійкіших ознак нації, одним з основних елементів національної культури та чинником формування й розвитку нації. Позитивних результатів у цьому процесі можна досягти лише за умови свідомого ставлення громадян до індивідуального мовленнєвого розвитку.

У 2005 – 2006 роках науковцями НДІ українознавства було проведено анкетування, що охоплювало всі регіони України, у заході взяли участь 2824 респонденти. Опитування школярів передбачало виявлення структури мотивації до опанування української мови молодими українцями. Результати дослідження демонструють такі погляди молоді: вільне володіння мовою заради задоволення повсякденних комунікативних потреб є важливим для 68% опитаних, 82% учнів визнає вагу мовної компетенції в успішній професійній діяльності, для 81% респондентів знання української мови необхідне для того, щоб відчувати себе справжніми громадянами України [3; 264].

Більшість респондентів анкетування, проведеного запорізькими вченими, розуміють, що соромно не знати української, але, на їхню думку, шкільною програмою передбачено недостатню кількість годин української мови та літератури. На жаль, такої думки дотримуються 85% опитаних абітурієнтів ВНЗ. Але вони впевнені, що у вищих навчальних закладах можна здобути необхідний для професійної діяльності рівень знань з української мови [3; 285].

Промовисті данні щодо мовної ситуації у нашій країні подано в ґрунтовному дослідженні, яке Академія наук України проводила протягом кількох років [1]. Далі наводимо результати цієї роботи. Так 2006 р. статус української мови як єдиної державної при забезпеченні прав усіх громадян на розвиток і спілкування рідною мовою підтримали 63,1% громадян, не підтримали – 31,2%, не визначилися – 5,8%, статус російської мови як другої державної підтримали 45,0%, не підтримали – 44,7%, не визначилися – 10,3%, статус російської мови як офіційної в окремих регіонах підтримали 34,8%, не підтримали – 46,7%, не визначилися – 18,5%.

Згідно з матеріалами дослідження 2007 р. статус української мови як єдиної державної при забезпеченні права всім громадянам на спілкування бажаною (читай – російською) мовою підтримали у травні 2007 р. 71,6% громадян (не підтримали – 20,3%, не визначилися – 7,1%), статус російської мови як другої державної в Україні підтримали 48,6% (не підтримали – 40,0%, не визначились – 11,4%), статус російської мови та мов національних меншин як офіційних в окремих регіонах України підтримали 42,5% (не підтримали – 38,2%, не